Когнитивтік лингвистика / № 3 дәріс

Символ, белгі, метафора Мәдени семиотика теориясы

Дәріскер: ф.ғ.д., профессор Авакова Раушангүл Амирдиновна

Оқу нәтижелері

01 **Тіл мен мәдениеттің байланысын түсіндіру**

Тілдік мағынаны сөйлеушінің тәжірибесімен және қолданыс ортасымен байланыстыру.

02 **Негізгі ұғымдарды ажырату**

Белгінің, символдың және метафораның мағына жасау тәсілдерін сипаттау.

03 **Мысалға талдау жасау**

Тілдік тіркес пен мәдени нышанның түсіндірмесін нақты дерекпен негіздеу.

Тілдегі адам факторы

Антропоөзектік бағыт тілді адамның танымы мен әлеуметтік тәжірибесіне сүйеніп зерттейді.

В. фон Гумбольдт

Тіл мен ойдың байланысына, тілдің дүниені пайымдаудағы қызметіне назар аударды.

И. А. Бодуэн де Куртенэ

Тілдің жеке сөйлеушінің санасы мен психикасында өмір сүруіне мән берді.

Антропоөзектік зерттеудің бағыттары

01 **Тіл, қоғам және адам**

Қоғамдық орта сөйлеушінің тілдік таңдауына қалай әсер етеді?

02 **Тіл, мәдениет және өркениет**

Мәдени тәжірибе мәтін, рәсім және рәміз арқылы қалай беріледі?

03 **Тіл, ұлт және мәдениет**

Тұрақты тіркестерде қауымның тұрмыс тәжірибесі қалай сақталады?

Мәдени семиотика және семиосфера

Мәдени семиотика қоғамдағы мағынаның белгілер жүйесінде қалай жасалып, таралатынын зерттейді.

Семиосфера

Ю. М. Лотман бұл атауды белгілер жүйелері өзара әрекет ететін мәдени кеңістікке қолданады.

Белгінің үш құрамдасы

Белгінің формасы

Қабылданатын сөз, сурет немесе басқа таңбалық форма.

Қызыл жарық

Нысан

Белгі сілтейтін зат, құбылыс немесе жағдай.

Жүруге тыйым салынған жағдай

Интерпретант

Белгі мен нысанның байланысын ұғынудан туатын мағына.

«Мен тоқтауым керек»

Пирс жіктемесіндегі белгі түрлері

Икона

Нысанды ұқсастық арқылы танытады.

Адамның портреті

Индекс

Нысанмен нақты байланысы арқылы оған нұсқайды.

Түтіннің отқа нұсқауы

Символ

Нысанмен байланысын қоғам қабылдаған ереже немесе дағды бекітеді.

Бағдаршамның қызыл түсі

Мәдени символдың қызметі

Мәдени символ ортақ тәжірибеге сүйеніп, қоғам үшін мәні бар ұғымды танытады.

Киіз үйдегі шаңырақ

Уықтар бекитін дөңгелек бөлік.

Елтаңбадағы шаңырақ

Қазақстан халқының ортақ үйі мен ортақ Отанының нышаны.

Концептуалдық метафора

Концептуалдық метафорада тәжірибенің бір саласы екінші сала арқылы ұғынылады.

ӨМІР — САПАР

«Өмір жолы», «өз жолын табу», «өмірдің жаңа белесіне шығу».

Тірек әдебиет Lakoff және Johnson, 2003

Метафорадағы мағыналық сәйкестік

Бастау саласы: сапар	Нысана саласы: өмір
Жол	Өмірдің барысы
Бағыт таңдау	Өмірлік шешім қабылдау
Белес	Өмірдің маңызды кезеңі

«Өмірдің жаңа белесіне шығу» тіркесіндегі «белес» маңызды кезеңді білдіреді.

Тірек әдебиет Lakoff және Johnson, 2003

Белгі, символ және метафора

01 **Белгі**

Нысанға сілтеп, оны белгілі бір мағынада танытады. Түтін оттың барын аңғартады.

02 **Символ**

Ортақ мәдени түсінікке сүйенеді. Елтаңбадағы шаңырақ ортақ Отанды білдіреді.

03 **Метафора**

Бір ұғымды екінші ұғым арқылы түсіндіреді. «Өмір жолы» өмірді сапар ретінде бейнелейді.

«Ақ жол!» тілегінің контексі

Сапарға аттанғанда

Сөйлеуші жолаушыға сапары сәтті болсын деп тілек білдіреді.

Жаңа іске кіріскенде

«Жол» жаңа істің барысын білдіреді. Сөйлеуші сол іске сәттілік тілейді.

Тілектің мәнін оның кімге, қандай жағдайда айтылғаны айқындайды.

Аудиториялық талдау

Шаңырақ бейнесі және «өмір жолы»

01 Елтаңбадағы шаңырақ қандай ұғымды білдіреді?

02 «Өмір жолы» тіркесінде сапардың қай қыры өмірге телінеді?

03 Екі мысалдағы мағына қалай қалыптасады?

Жауабыңызды бір тілдік немесе мәдени дерекпен негіздеңіз.

Бекіту тапсырмасы

«Жаңа белеске шықты» тіркесіндегі «белес» нені білдіреді?

«Белес» сөзінің тура мағынасын атаңыз. Одан кейін тіркестің оқу немесе еңбек туралы контексте қалай түсінілетінін жазыңыз.

Дәріс мәтіні мен дереккөздер

№ 3 дәріс. «Символ, белгі, метафора: мәдени семиотика теориясы».

Atkin, A. (2022). Peirce’s Theory of Signs. Stanford Encyclopedia of Philosophy.

Lotman, J., & Clark, W. (2005). On the semiosphere. Sign Systems Studies, 33(1), 205–229.

Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). Metaphors We Live By. University of Chicago Press.

Wilhelm von Humboldt. Stanford Encyclopedia of Philosophy.

ҚР Сыртқы істер министрлігі. Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздері.